

Релігія в житті і творчості Тараса Шевченка

протоієрей Тарас Варварук

Кожен свідомий українець справедливо шанує Тараса Шевченка як великого патріота, геніального поета, одного з найбільших будителів народу. І справді, майже кожна сторінка «Кобзаря» – це палкий заклик любити свій народ і край, це пророцький осуд усякої неправди і неволі. Рішучий осуд насильства, релігійного лицемірства і соціальної несправедливості ставлять Тараса Шевченка на найвищий щабель людяності. Могутній протест проти неправди в Шевченка сполучений із непохитною правдивою вірою, що випливає з глибин його ества.

Спроби радянських шевченкознавців зробити Шевченка атеїстом – просто нелогічні. Адже Шевченко завжди був учителем Правди Божої. Усе своє життя Шевченко був людиною глибоко релігійною.

Однак, віруючи у Бога Творця, поет іноді бунтував проти керування Богом долею світу, окремих народів, поодиноких людей. У творах, написаних до 1847 р., тобто у перших двох періодах, дивлячись на людську кривду, поет кидає навіть зневажливі в гострій формі запитання до Бога. Проте навіть у тих відчайдушних словах поета-страждальця немає нічого з «атеїстичної» декларації, про яку так часто подейкували радянські шевченкознавці. Це звичайна для поетів-романтиків ще одна форма поетичного вислову. Митрополит Іларіон (Огієнко), аналізуючи життя і творчість Тараса Шевченка, у заключній главі доходить висновку: «Шевченко був людиною щиро й глибоко релігійною, а його "нарікання" на Бога були випадковими і виходили виключно з його розпачу, в який він впадав через неймовірно тяжкий стан життя і всієї України, і свого власного»¹.

У «Кобзарі» присутня також критика сучасного поетові духовенства, але щодо цієї критики («Світе ясний, світе тихий ...», «Гімн чернечий» та інші твори), то ми просто подумки перенесемось у ті часи Російської імперії. Починаючи з 1721 року, православ'я в цар-

¹ Сохацька Є. Іван Огієнко про релігійність Тараса Шевченка. [Електронний ресурс].

ській Росії перетворилось на одне з міністерств і жорстоко контролювалось імперською владою.

У 1721 році імператор Петро I скасував соборність Церкви і створив Синод, що підпорядковувався повністю йому. Цей незвичайний для Церкви орган складався з кількох людей і був наділений владою, більшою, ніж Патріарх і Помісний Собор разом узяті, що стало відвертим поправленням канонічних підвалин Церкви. Указ Петра I зобов'язував духовенство доносити в поліцію про віруючих, порушуючи навіть тайну сповіді. Архієреї письмово погоджувались з указом, приносили присягу на вірність імператорові. Члени Синоду були прирівняні до членів Сенату, отримували такі ж регалії, привілеї, великі кошти, землі, кріпаків, по золочені карети та інше. Насильницьке припинення у XVIII ст. основи православ'я – соборності, особливо виборності духовенства, перетворення єпископів у правлячих сановних чиновників і рабовласників, а священиків – у наглядачів за рабами – все це привело до глибокої духовної кризи в Росії, до непоборного розриву між освіченою елітою й народом, і, у кінцевому результаті, до катастрофи 1917 року. Церква втрачала авторитет, росла прірва між віруючими й священиками, між рядовим духовенством і єпископами. Всякий, хто був в опозиції до уряду, вважався поза одержавленою, обюрокращеною Церквою. А тому більшість населення виявилися, у дійсності, за огорожею Церкви. Як писав І. С. Аксаков: *«Церква перетворилася в нас на подобу німецької канцелярії, що додає... з неминучою брехнею, порядок німецького канцеляризму до спасіння стада Христового»*².

Було безліч випадків, коли священики змушені були порушувати таке сповіді. Справжнє християнство ледь животіло, деінде виблискуючи святими єпископами та переважно старцями-монахами (наприклад, Серафим Саровський).

Церква російська була одержавленою інституцією. У XIX ст. через одержавлення Церкви та ревне служіння божкам, особливо імператорові, обрядовір'я, закріпачення народів, консерватизм – стався масовий відхід освічених, передових верств суспільства від релігії. Церква втратила єдність з народом (пригадаймо «криваву неділю», прово-

---

² . Книги автора Сергія Аксакова. [Електронний ресурс]..

катора попа Гапона); для України вона стала одним із засобів зросійщення «малоросів».

Т. Шевченко добре бачив і знав Церкву того часу – у той період вона була в жорстоких руках світської влади, що ледве терпіла її. Духовенство було в панцизняному полоні й жило неймовірно тяжко. Але й тоді багато архієреїв за народ покладали душу свою, а саме: св. Дмитрій Ростовський (Туптало), митрополит Арсен Мацієвич, архієпископ Феофелакт Лопатинський, митрополит Павло Тобольський, Варлаам Шишацький і багато-багато інших. Живучи в малорелігійному оточенні в Петербурзі серед революційно настроєних російських демократів, Шевченко не згадав про цих світильників Божих, хоч на «Мінеях» св. Дмитрія Туптала він виховувався.

Але найкращим доказом релігійності будуть твори поета, а писав він якраз як релігійний поет – у його «Кобзарі» (за підрахунком Юрія Шевельова, слово «Україна» згадується 269 разів, а слово «Бог» – 1281 раз)³ немає сторінки, щоб на ній не було слів Бог, Господь, Божий, Святий. У «Кобзарі» Бог – у всьому і скрізь. Шевченко міцно зрісся з Богом, і Він постає в його душі та серці, і автор ніколи не може забути про Нього. Із 230 творів «Кобзаря» ми маємо 25 сучто релігійного змісту⁴.

Бог у Шевченка тісно пов'язаний з людиною в одне нерозривне ціле. Варто зауважити те, що Шевченко писав не просто релігійну поезію. На канву біблійних текстів поет накладав життя українського народу, його радощі, болі, духовні та національні проблеми.

Шевченко надзвичайно любив природу, і вона завжди свідчила йому про Господа Творця. А в одному із своїх листів поет писав: «Без свідомого розуміння краси людина не побачить Всемогутнього Бога в маленькому листочку найменшої рослини»⁵. Так могла писати тільки віруюча людина.

До Бога Тарас Шевченко звертається з глибокою любов'ю і пошаною: «Милий Боже», «Святий Боже», «Господь Бог мій» і т. д. Це є найкращим доказом того, що Шевченко не був атеїстом. Невже атеїст переспівував би псалми або писав твори релігійного змісту? А ці

³ Степовик Д. Наслідуючи Христа: Віруючий в Бога Тарас Шевченко. [Електронний ресурс].

⁴ Шевельов. Ю. Микола Ге і Тарас Шевченко. [Електронний ресурс].

⁵ Листи Тараса Шевченка [Електронний ресурс].

твори в Шевченка прекрасні. До того ж у кожному з них він вживає з великою пошаною слово «Бог».

Сам стиль написання «Кобзаря» свідчить про релігійність його автора. Ось що говорить про поета митрополит Іларіон (Огієнко): «Релігійний стиль у Шевченкових творах дуже сильний, він – душа його мови і його загального стилю, він – ознака Шевченкового думання від початку його писань до могили»⁶.

Інші дослідники, зокрема професор Д. Степовик, зазначають, що жоден із класиків української літератури не приділяє уваги релігії так, як Т. Г. Шевченко. У творах Кобзаря понад 1500 разів згадуються речі, пов'язані із релігією: православні церковні відправи, Хрещення, Сповідь, Причастя, шлюб, піст, похорон, дзвін, благовіст, монастир, лавра, молитва, чернець та інше⁷.

Разом із тим ми можемо стверджувати, що він був не просто віруючою людиною, а й критиком атеїстів, порушників Божої моралі та релігійних опортуністів:

*Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрість би була своя.
А то залізете на небо:
«І ми не ми, і я не я,
І все те бачив, і все знаю,
Нема ні пекла, ані Раю.
Немає й Бога, тільки я!..».*

Або ж :

*Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає,
В беззаконнії мерзіє,
Не творить благая...
Розбійники, людодіди
Правду побороли,
Осміяли Твою славу,
І силу, і волю.
... І лукаві!*

⁶ Іларіон (Огієнко), митрополит. Релігійність Тараса Шевченка. – Вінніпег, 1964. – С. 45.

⁷ Степовик Д. Наслідуючи Христа: Віруючий в Бога Тарас Шевченко. [Електронний ресурс].

Господнюю святую славу
Розтлили... І чужим богам
Пожерли жертву! Омерзались!
І мужа свята... горе вам!
На стогнах каменем побили.
І праведно Господь великий,
Мов на звірей тих лютих, диких,
Кайдани повелів кувать,
Глибокі тюрми покопати.
І роде лютий і жестокий!
Вомісто кроткого пророка...
Царя вам повелів надать!
Про всіх «мучителів» сказано:
Людей!
Незлюбних, праведних дітей,
Жрете, скажені!...
Мов шуліка
Хватає в бур'яні курча,
Клює і рве його...
Їдять люде замість хліба,
Бога не згадають ...
Ріками сльози розлили,
А кров морями.

Весь «Кобзар» пройнятий ідеалами захисту правди, любові, свободи – а це і є істинно євангельські ідеали! Такі ж його листи до приятелів, такий і щоденник доби заслання й повернення письменника на волю. Шевченко – не тільки християнин за хрещенням у віці немовляти, а й воцерковлений християнин! Про це свідчить хоча б фрагменти його листів:

– До **Варвари Рєпніної**, писаного вже із заслання 28 лютого 1847 р.:

«Вчора я просидів до ранку і не міг зібрати думок, щоби закінчити листа, якесь особливе почуття заволоділо мною (прийдіть усі стуроджені і обтяжені і я заспокою вас). Перед благовістом до заутрені прийшли мені на думку слова розп'ятого за нас, і я немовби віджив, пішов на утренью і так радісно чисто молився, як, здається ніколи раніше. Тепер я говію і сьогодні прийняв

святе причастя, хотів би, щоб усе життя моє було так чисте, прекрасне, як сьогоднішній день».

– До **Максимовича** (1858): *«Молю Господа Милосердного послать тобі долголетіє і здоров'я на славу нашої прекрасної України».*

– До **Лизогуба** (1848): *«... Буду... молитись, щоб Бог послав тобі таку радість, як послав Він мені через тебе».*

– До **Ф. П. Толстого** (1857): *«Всемогущий и Премилосердный Господь не оставил меня здоровьем в этом долголетнем и суровом испытании».*

– До **брата Микити**: *«... живу, учусь, нікому не поклоняюсь і нікого не боюсь, окрім Бога...»⁸.*

З цих же листів також випливає, що розпочатого у дитинстві читання Біблії не покинув Шевченко до кінця життя, а єдиною книжкою, яку він мав з собою і читав, будучи на засланні протягом певного часу, було Священне Писання, у якому поет віднаходив близькі йому етичні норми та погляди на добро і зло, правду й брехню.

Багато про що говорить і «Дневник» поета:

– від **26 червня 1857 р.** *«О, як солодко, як невимовно солодко вірити в це прекрасне майбутнє! Я був би байдужий, холодний атеїст, якби не вірив у цього прекрасного Бога, – в цю чарівну надію!»*, *«Милосердний Бог – моя нетлінна надія».*

– від **23 липня 1857 р.** він записує: *«Для людини – матеріаліста, якій Бог відмовив у святому, радісному почутті розуміння Його Благодаті, Його нетлінної краси, для такої напівлюдини всяка теорія прекрасного ніщо інше, як порожня балаканина»⁹.*

Як художник Шевченко також звертався до релігійної тематики¹⁰. Зокрема вражає Розп'яття, яке він зобразив по-особливому. А ще Тарас Григорович багато займався реставрацією старовинних ікон. Звичайно, Шевченко не ставив свого прізвища на реставрованих ним іконах. Навіть на деяких власних творах, особливо виконаних на засланні в Казахстані. Але коли він їздив за завданнями архео-

⁸ Листи Тараса Шевченка [Електронний ресурс].

⁹ Шевченко Т. Г. Дневник. – К.: Пролетарий, 1925. – С. 235.

¹⁰ Прийма Ф. Я. Шевченко в работе над «Живописной Украиной» // Збірник праць четвертої наукової шевченківської конференції. – К., 1956. – 274.

логічної комісії Київського університету св. Володимира Україною, то деякі парафії просили його реставрувати старі ікони і, можливо, намалювати нові: Шевченко дуже добре знав православну іконографію. Збереглися записи в церковних книгах Волині, що Шевченко реставрував там ікони. Детальніше дослідив і описав це луцький дослідник-архівіст Володимир Рожко. Шевченко поривався малювати ікону для храму в Новопетровському укріпленні, але начальство не дозволило йому це робити, посилаючись на царську заборону писати й малювати.

Великого значення в житті Т. Шевченка надавав молитві. Із щоденника й листів поета довідуємось, що читані в дитинстві, з веління вчителя, заупокійні молитви він звершував усе життя на звістку про смерть близьких. Очевидці розповідали, що він був «жайворонком», тобто рано вставав, умивався і молився. Інколи його особиста молитва тривала близько години. У своїх творах він також закликав до молитви:

*Свою Україну любіть,
Любіть її... во время люте,
В остатню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

Шевченків заповіт молитися за Україну означає беззастережне орієнтування на Бога в патріотичній діяльності, у зв'язку з Богом черпати снагу й силу для патріотичної діяльності. Шевченко не тільки закликав нас до цього – усім своїм життям, своєю творчістю, своєю діяльністю він показав, як відданість Богові неминуче приводить до патріотизму, до любові до людей і рідного краю. Ця фундаментальна ідея проймає всю творчість Тараса Шевченка, а виражена вона була в його першому програмному творі «Перебендя», у якому дано образ патріота – кобзаря, що ходив на могилу розмовляти з Богом.

Образ кобзаря Перебенді з певним застереженням можна порівняти з образами біблійних пророків. Як вони, пророки, так і кобзар іде від Бога до людей; як вони, так і він рятує свій народ, націю від падіння, від духовного розтління, фізичного звиродніння. В основу збратання спільноти кладе вічні, непорушні Божі морально-етичні закони, передовсім любов до ближнього, що освячує дочасні людські форми індивідуального і суспільного буття та співжиття, наповнює їх святошною незнищеною сутністю.

Перебендя – сліпий, а люди – ніби видющі. Насправді ж сліпий кобзар бачить більше, краще і глибше, ніж люди. Він бачить зором серця, душі, а це – інший зір. Тільки цим духовним зором можна бачити непохитний орієнтир життя і твердо проголошувати невмирущі слова нашого національного генія:

*Ми віруєм Твоїй силі
І духу живому.
Встане правда! встане воля!
І Тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки.*

Т. Шевченка сміливо можна назвати українським Мойсеєм, оскільки їх долі є дуже подібними. Мойсей виховувався в домі фараонової дочки, отримав чудовий статус, однак усе покинув, оскільки вважав, що краще страждати з народом Божим, ніж мати «дочасну гріховну потіху», і став на захист знедоленого єврейського народу.

Так і Шевченко. Після викупу із кріпацтва, як розповідають дослідники його біографії, він поступово стає досить багатим у Петербурзі. Однак, після подорожі до України, під час якої він побачив страшні злидні, несправедливість, поневолення простого народу, Шевченко відмовляється від слави, багатства і прагне страждати зі своїм народом. А це вже не просто рівень духовності, а певною мірою – рівень святості.

У багатьох творах просто вражає прозорливість поета:

*Виростають нехрещені
Козацькі діти;
Кохаються невінчані;
Без попа ховають;
Запродана жидам віра,
В церкву не пускають.*

І чи не голодомор в Україні передбачав Шевченко? Ось правда устами поета про майбутнє лихоліття:

*А голод стогне на селі
І стогне він, стогне по всій Україні ...
Минають літа; люди гинуть,
Лютує голод в Україні ...*

*Тисячами гинуть
Голоднії люде.
А скирти гниють...
За безвір'я поніс наш народ кару Господеву:
– Сини мої на чужині,
На чужій роботі ...
– Сотнями в кайданах гнали.*

І звичайно не можна оминати ще одного моменту, очевидно сьогодні говорити про феномен творчості Шевченка слід не лише в контексті літературної критики, але й в контексті того, як він відобразився в душі простого народу. Замислення над цим феноменом, спроба дати йому послідовну християнську оцінку – це завдання, що стоїть перед усіма нами. Адже популярність «Кобзаря» серед простого люду обумовилася тим, що цей люд побачив у ньому віддзеркалення самого себе, відбиток свого потягу до свободи в глибинному, сакральному розумінні цього слова. І в жодному випадку простий український народ ніколи не вважав поезію Тараса безбожною, атеїстичною, радше навпаки. У дні пам'яті поета в храмах завжди лунали поминальні служби, звучала молитва за спокій його безсмертної душі (до речі, у різних конфесіях), а пам'ятники Тарасу Григоровичу, які продовжують ставитися по всьому світі, люди завжди намагаються освятити церковним благословенням та молитвою.

Це і є реальний Шевченко з його земним походженням, із осяйною думкою про вічність і «життя будучого віку». Якби не це, він би зламався, пропав у казахських пустелях, як зламалися чимало його сучасників. Він знайшов у собі дух повернутися, створити нові шедеври і навіть стати академіком гравюри.

Насамкінець хочу зазначити, як би було добре, якби наші державні мужі, церковні мужі, освітяни, інтелігенція взяли собі за девіз слова Т. Шевченка:

*І знову іменем Христовим
Ми оновим наш тихий рай.*

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407 с.
2. *Ларіон (Огієнко), митрополит*. Релігійність Тараса Шевченка. – Вінніпег, 1964. – 102 с.
3. Книги автора Сергія Аксакова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bookz.ru/authors/aksakov-sergei.html>
4. Листи Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tshevchenko.name/uk/Corresp/1839-43.html>
5. *Огієнко І.* Тарас Шевченко. – К., 2002. – 400 с.
6. *Прийма Ф. Я.* Шевченко в работе над «Живописной Украиной» // Збірник праць четвертої наукової шевченківської конференції. – К., 1956.
7. *Сохацька Є.* Іван Огієнко про релігійність Тараса Шевченка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/istoriya-i-ya/ivan-ogiienko-pro-religiynist-tarasa-shevchenka-0>
8. *Степовик Д.* Наслідуючи Христа: Віруючий в Бога Тарас Шевченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=37Q6q3QFj1M>
<http://www.youtube.com/watch?v=dH4jpc9EzzM#t=2063>
9. *Шевельов Ю.* Микола Ге і Тарас Шевченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrcenter.com/69799/> http
10. *Шевченко Т. Г.* Дневник. – К.: Пролетарий, 1925. – 290 с.
11. *Шевченко Т. Г.* Кобзар. – К., 1985. – 639 с.